

НЕПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ДВГРС, ЯКА ЗДІЙСНЮЄ ПОСТІЙНЕ ТА ОБОВ'ЯЗКОВЕ АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Розгон Ольга,

*кандидат юридичних наук, доцент, провідний науковий
співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України, Україна, conference.ndipzir@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-6739-3927>*

The scientific work analyzes the activity of the DWRS, which provides permanent and obligatory emergency rescue services of economic entities (mining enterprises). The concepts of «entrepreneurship», «business activity», «work», «services», «service» are reviewed. The classification of legal entities by the Central Committee and the Civil Code of Ukraine is established. Attention is paid to the legal nature of the public services provided by the DWRGR.

Keywords: economic activity, service, entrepreneurship, works, services.

В научной работе проанализирована деятельность ГВГСС, которая осуществляет постоянное и обязательное аварийно-спасательное обслуживание субъектов хозяйствования (горных предприятий). Осуществлен обзор понятий «предпринимательство», «хозяйственная деятельность», «работы», «услуги», «обслуживание». Установлено классификацию юридических лиц по ГК и ХК Украины. Уделено внимание правовой природе публичных услуг, предоставляемых ГВГСС.

Ключевые слова: хозяйственная деятельность, обслуживание, предпринимательство, работы, услуги.

Нині спостерігається стрімкий розвиток підприємницької діяльності для малого і середнього підприємництва. Це супроводжується появою стратегії підприємницької діяльності в інтересах сталого розвитку малого та середнього інноваційного підприємництва.

А це вказує на необхідність аналізу підприємницької діяльності різних суб'єктів. Становить інтерес аналіз діяльності тих юридичних осіб, які здійснюють обслуговування на договірній основі за

плату, та встановлення того, чи є вони суб'єктами підприємницької діяльності, зокрема, якщо це державна служба.

Оскільки подібний аналіз раніше не здійснювався, заслуговує на наукове дослідження діяльність, наприклад, Державної воєнізованої гірничорятувальної служби у вугільній промисловості України, яка здійснює постійне та обов'язкове аварійно-рятувальне обслуговування суб'єктів господарювання (гірничих підприємств), і визначення автором власних позицій стосовно понять «підприємництво», «господарська діяльність», «роботи», «послуги», «обслуговування».

У науковій літературі висвітлено питання щодо тлумачення понять «підприємництво» та «підприємницька діяльність». Зокрема, підприємництво — це дії, спрямовані на отримання негайного результату, а економічний розвиток — це результат дій [1, 102–105].

Попондуполо В. Ф. зазначав, що підприємницька діяльність — це сукупність правомірних дій, які здійснюються професійно, систематично і на власний ризик особою, зареєстрованою як підприємець, із метою отримання прибутку [2, 20].

Слід простежити, як регламентована підприємницька діяльність у нормативно-правових актах України. У статтях 50–54 ЦК України визначено загальний порядок здійснення підприємницької діяльності фізичною особою, а статті 84–86 містять особливості здійснення такої діяльності юридичними особами. Відповідно до ст. 3 ГК України під господарською діяльністю розуміють діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямовану на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

Огляд визначень підприємницької / господарської діяльності за наведеними кодексами свідчить, що ці поняття не є схожими.

Законодавче визначення господарської діяльності спирається на напрацювання економічної науки, зокрема, розуміння економічної діяльності як господарської та негосподарської. Таким чином, виникає проблема *розмежування господарських і цивільних відносин*, особливо з огляду на різні критерії зарахування відносин до тієї чи іншої галузі права. Так, основним критерієм зарахування відносин

до господарських є господарська діяльність (ч. 1 ст. 1 ГК України), натомість основним критерієм для цивільних відносин є особисті немайнові та немайнові відносини (ч. 1 ст. 1 ЦК України), тобто йдеться про зовсім різні площини розуміння фактичних правових відносин [3].

Зазначимо, що за ч. 2 ст. 3 ГК України господарська діяльність, яка здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів і з метою отримання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва — підприємцями. Господарська діяльність може здійснюватись і без мети отримання прибутку (некомерційна господарська діяльність).

У ст. 3 ГК України зазначено, що будь-яка юридична особа є суб'єктом господарювання.

Разом із цим існує поняття «негосподарюючий суб'єкт» (ст.ст. 3, 175, 179, 256).

Пашков В. М. характеризує негосподарюючих суб'єктів через визначення їх як суб'єктів публічного права, зокрема, юридичних осіб, що фінансуються з бюджету, основною ознакою яких є публічна функція, діяльність яких при виконанні своєї основної діяльності, у тому числі шляхом надання державних послуг, спрямована на створення та підтримку необхідних матеріально-технічних умов їх функціонування, що здійснюється за або без участі суб'єктів господарювання і є їх *господарчим забезпеченням* [4,133].

Слід перейти саме до аналізу діяльності досліджуваного суб'єкта – Державної воєнізованої гірничорятувальної служби у вугільній промисловості України, яка здійснює постійне та обов'язкове аварійно-рятувальне обслуговування суб'єктів господарювання.

У Положенні «Про Державну воєнізовану гірничорятувальну службу у вугільній промисловості України» від 19.10.2012 р. № 815 Державна воєнізована гірничорятувальна служба у вугільній промисловості України (далі — ДВГРС) — державна спеціалізована (воєнізована) аварійно-рятувальна служба, яка здійснює в установленому порядку обслуговування гірничих підприємств незалежно від форм власності в період їх будівництва, реконструкції, експлуатації, ліквідації або консервації.

Для встановлення того, чи є служба суб'єктом господарювання, необхідно зупинитися на питанні щодо *визначення виду ДВГРС як юридичної особи*.

Згідно із ч. 3 ст. 23 Кодексу цивільного захисту України (далі – КЦЗ України) «державні, регіональні, комунальні аварійно-рятувальні служби і аварійно-рятувальні служби громадських організацій, створені на професійній основі, є *юридичними особами*».

Зауважимо, що всі юридичні особи поділяються на *юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права* (ч. 2 ст. 81 ЦК України). Перші регулюються ЦК України, а другі виключені зі сфери його регулювання.

Слід зазначити, що поряд із ЦК України правовий статус юридичних осіб регулює і ГК України. Однак ГК України виходить із того, що *підприємство є суб'єктом права, називаючи його суб'єктом господарювання* (ст.ст. 55, 62). І лише іноді у тексті ГК України згадується про юридичну особу — або при посиланні на ЦК України, або при зазначенні, що *підприємство є юридичною особою*.

Таким чином, вибудовується ланцюжок понять, використовуваних у ГК України: *суб'єкт господарювання — підприємство — юридична особа*.

Спостерігається очевидна відмінність регулювання юридичних осіб за ГК України від регулювання за ЦК України: по-перше, головним *родовим* поняттям за ГК України є суб'єкт господарювання, а за ЦК України — юридична особа; по-друге, підприємство.

Юридичними особами відповідно до ст. 80 ЦК України є організації, створені та зареєстровані в установленому порядку. Тобто для того, щоб певне утворення було юридичною особою, необхідно, щоб воно: а) створювалося в порядку, передбаченому законодавством; б) було зареєстроване в порядку, передбаченому законодавством.

У ГК України не визначені чіткі критерії класифікації юридичних осіб, а як такі зазначені: *здійснення підприємницької та некомерційної діяльності* (ч. 2 ст. 62) — це позначення надається без прив'язки до розподілу підприємств на види; *форми власності* за ч. 1 ст. 63 ГК України.

Звертає на себе увагу різна термінологія за відсутності єдності підходів до протилежних явищ: підприємницький — непідприємницький, комерційний — некомерційний [5, 15–17].

Відповідно до чинної структури та пунктів 4.1, 4.19 чинного Положення про ДВГРС № 815 Центральний штаб ДВГРС та ВГРЗ є юридичними особами. Вважаємо, що зазначені підрозділи повинні бути визначені як *юридичні особи з метою юридичної визначеності в нормативно-правових актах на рівні закону*.

За класифікацією юридичних осіб публічного права ДВГРС є організацією, яка може бути *бюджетною, неприбутковою та наділена правом оперативного управління*.

Виходячи з чинного законодавства, ДВГРС — це юридична особа публічного права, яка здійснює *діяльність, що не належить до господарської, при обслуговуванні гірничих підприємств, діючи на договірних засадах*.

Ця служба здійснює постійне та обов’язкове аварійно-рятувальне обслуговування суб’єктів господарювання (гірничих підприємств) у порядку, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 11.01.2017 р. № 5 «Про затвердження Порядку здійснення постійного та обов’язкового аварійно-рятувального обслуговування суб’єктів господарювання, галузей та окремих територій».

Відповідно до п. 1) ч. 12 ст. 23 КЦЗ України на аварійно-рятувальні служби покладається виконання таких завдань: аварійно-рятувальне обслуговування на договірній основі суб’єктів господарювання та окремих територій, на яких існує небезпека виникнення надзвичайних ситуацій.

У ст. 29 Гірничого закону України від 06.10.1999 р. ці функції ДВГРС розмежовано на типи і види.

Зазначимо, що функції конкретних аварійно-рятувальних служб визначаються їх статутами чи положеннями, які погоджуються з центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері цивільного захисту, та затверджуються згідно із законодавством.

Необхідно зазначити окремо, що характер робіт, передбачених п. 4–5, 7 ч. 12 ст. 23 КЦЗ України та ст. 29 Гірничого закону України,

які виконують ДВГРС, розкривається через термін «обслуговування», що міститься у ст. 133 КЦЗ України, за якою суб'єкти господарювання та окремі території, на яких існує небезпека виникнення надзвичайних ситуацій, підлягають постійному та обов'язковому аварійно-рятувальному обслуговуванню на договірній основі аварійно-рятувальними службами, які пройшли атестацію в установленому порядку.

Зауважимо, що категорія «обслуговування» включає в себе як «роботи», так і «послуги».

Аналізуючи нормативно-правові акти, що регулюють діяльність, яка включає роботи та послуги і здійснюється Державною воєнізованою гірничорятувальною службою у вугільній промисловості, робимо висновок, що у категорії «постійне та обов'язкове аварійно-рятувальне обслуговування» виокремлюється група робіт/послуг. Водночас передбачаємо перелік робіт і послуг, до яких належать як невідкладні роботи з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, так і роботи із систематичного обслуговування технічних об'єктів, перевірки стану їх забруднення, загазованості, та роботи з кадровим складом шахт (навчання, тренування, вправи в респіраторах та ін.) і перелік «платних» робіт/послуг.

Незважаючи на те, що існує поділ на послуги та роботи на теоретичному рівні, на думку О. Г. Шаблової, терміни «послуга» й «робота» використовуються як тотожні, оскільки з філософських позицій і робота, і послуга є корисними видами діяльності. Спостерігається тенденція до визначення роботи й послуги через поняття «діяльність» і «дія» [6,51].

Дискусія із цього приводу триває, вона зумовлена як *отождошенням (змішуванням) робіт і послуг* у деяких нормах чинного законодавства (у ч. 5 ст. 715 ЦК України, у ст. 1 Закону України «Про транспортно-експедиторську діяльність» від 01.07.2004 р. № 1955-IV, у Державному класифікаторі продукції та послуг (ДК 016:2010), затвердженому наказом Держспоживстандарту України від 11.10.2010 р. № 457), судовій практиці, так і різноманітним доктринальних підходів до розмежування цих понять.

Борисов Б. А. зазначає, що робота є різновидом послуг, оскільки роботами називають такі послуги, кінцевим результатом яких є ви-

готовлення будь-якого матеріального предмета (речі) або інший матеріальний результат [7,11].

Натомість інші вчені розмежовують ці поняття, акцентуючи головну увагу саме на корисних ефектах від виконання робіт і надання послуг [8, с. 18].

Так, корисний ефект від надання послуг не виникає у вигляді певного осяжного матеріального результату, як це має місце під час виконання роботи, а полягає переважно у процесі надання послуг. Отже, не випадково у ст. 177 ЦК України *результати робіт і послуги* вказані як окремі види об'єктів цивільних прав. Складність у цьому питанні також зумовлена активним використанням у сучасному господарському обороті складних договірних конструкцій, так званих комплексних і змішаних договорів, у структурі яких одночасно наявні елементи договорів про передання майна, надання послуг і виконання робіт.

Узагальнюючи наукові підходи та положення чинного законодавства, зауважимо, що, із правового погляду, *немає підстав для отождошення послуг і робіт*. У договорі про надання послуг (ч. 1 ст. 901 ЦК України) посилення на результат відсутнє, його предметом вважається саме діяльність, благо, яке не має матеріального змісту, але має економічну цінність і корисний ефект для замовника та є невіддільним від діяльності. На *відміну від результатів робіт*, послуга є неподільним об'єктом, що свідчить про неможливість виконання договору про надання послуги частинами. Крім того, на відміну від процесу надання послуги, процес виконання підрядних робіт, як правило, триває під поточним контролем замовника, що зумовлює ступінь «самостійності» зобов'язаної за договором сторони та впливає на порядок завершення процесів із надання послуг, виконання робіт. Під час надання послуг замовник у разі потреби може надавати виконавцеві рекомендації для забезпечення належного надання послуги. Проте обов'язок їх урахування виконавцем послуг є другим порядком залежно від сутності та виду послуг [9,77].

Але подібний поділ не має значення для дослідження чинного Положення про ДВГРС № 815, оскільки «обслуговування» включає як «роботи», так і «послуги», що здійснюються на договірному рівні ДВГРС.

Нарешті слід визначити *правову природу публічних послуг, які надає ДВГРС*.

У сучасних умовах захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій різного характеру і масштабу (далі — НС), реагування на них із метою попередження виникнення, мінімізації збитків та ліквідації наслідків належить до найважливіших функцій держави щодо забезпечення національної безпеки країни. Припустимо, що послуги, які надаються ДВГРС у сфері захисту населення, територій, навколишнього природного середовища, є адміністративними.

За ст. 1 Закону України «Про адміністративні послуги» від 06.09.2012 р. № 5203-VI адміністративна послуга є результатом здійснення владних повноважень органом виконавчої влади, іншим державним органом, органом влади Автономної Республіки Крим, органом місцевого самоврядування, їх посадовими особами, уповноваженими відповідно до закону надавати адміністративні послуги (далі — суб'єкт надання адміністративних послуг) за заявою фізичної або юридичної особи, спрямованим на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону.

До послуг у сфері захисту населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від НС можна віднести послуги, надання яких передбачене КЦЗ України та Законом України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» 02.03.2015 р. № 222-VIII. До таких адміністративних послуг належать: видача свідоцтв (дублікатів, переоформлення) про атестацію аварійно-рятувальної служби, служби медицини катастроф; реєстрація декларації відповідності матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання вимогам законодавства з питань пожежної безпеки; видача ліцензії (дубліката, копії, переоформлення, анулювання за заявою ліцензіата) на провадження господарської діяльності з надання послуг і виконання робіт протипожежного призначення.

За ч. 3 ст. 3 Закону України «Про адміністративні послуги» до адміністративних послуг також прирівнюється надання органом виконавчої влади, іншим державним органом, органом влади Автономної Республіки Крим, органом місцевого самоврядування, їх посадови-

ми особами, державним реєстратором, суб'єктом державної реєстрації витягів та виписок із реєстрів, довідок, копій, дублікатів документів та інші передбачені законом дії, у результаті яких суб'єкту звернення, а також об'єкту, що перебуває в його власності, володінні чи користуванні, надається або підтверджується певний юридичний статус та/або факт.

Згідно із ч. 7 ст. 12 Закону України «Про адміністративні послуги» орган виконавчої влади, інший державний орган, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування, їх посадові особи не можуть надавати інші платні послуги.

Перелік платних послуг, який надається ДВГРС, міститься у Постанові Кабінету Міністрів України «Питання надання підрозділами Державної воєнізованої гірничорятувальної служби у вугільній промисловості платних послуг» від 12.09.2012 р. № 849. Як бачимо, Законом України «Про адміністративні послуги» встановлено, що суб'єкт надання адміністративних послуг (у даному випадку, припустимо, ДВГРС) не може надавати інші платні послуги, які не передбачені законом.

Отже, з ухваленням Закону України «Про адміністративні послуги», яким встановлено перелік адміністративних послуг, ДВГРС надає публічні платні послуги у сфері захисту населення, територій, навколишнього природного середовища, які не увійшли до вищезазначеного закону, оскільки за своїм змістом вони не належать до адміністративних.

Зауважимо, що ДВГРС *не здійснює господарську діяльність*. У нормативно-правових актах, які регулюють діяльність ДВГРС щодо надання платних послуг, не акцентуються і не визначаються види цієї діяльності: господарська чи некомерційна.

Отже, як наслідок, законом не визначено вид цієї діяльності та правову природу платних послуг, які надаються ДВГРС. Вважаємо, що це має бути урегульовано таким чином, щоб дозвільному органу було надано компетенцію для встановлення виду цієї діяльності, яку слід передбачити у Постанові, затвердженій КМУ.

Усі види діяльності для ДВГРС встановлені на підставі закону та інших нормативно-правових актів. Пропонуємо дотримувати-

ся «формули», яка може міститися у КЦЗ України. Слід визначити мінімальний імперативний перелік робіт/послуг для Центрального штабу ДВГРС, загонів та інших юридичних осіб, підконтрольних ДВГРС, надати право Міненерговугілля встановлювати інші види діяльності для підпорядкованих служб і загонів, а також право визнати перелік платних робіт і послуг.

Список використаної літератури та інших джерел

1. Шульженко Ф. П. Соціально-правова держава: сутність, проблеми політичної модернізації: дис. доктора юрид. наук: спец. 23.00.02. Київ, 2009. 412 с.
2. Попондуполо В. Ф. Правовой режим предпринимательства. СПб.: Изд-во С.-Петербурга: ун-та, 1994. 208 с.
3. Кочин В. В. Види господарської діяльності юридичних осіб: проблеми теорії та практики. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. № 1. С. 139-144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2016_1_24.
4. Пашков В. М. Діяльність суб'єктів господарювання як об'єкт правового регулювання: проблема кваліфікації. *Вісник Академії правових наук України*: зб. наук. пр. Харків, 2011. № 1. С. 124–134.
5. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 3: Юридична особа / За ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Серія «Коментарі та аналітика», Харків: Страйд, 2009. 736 с.
6. Шаблова Е.Г. Услуга как объект гражданских прав. *Российский юридический журнал*. 2001. №. 3. С. 48–51
7. Борисов Б. А. Услуги. Правовой режим реализации / авт.-сост. Б. А. Борисов. М.: Филинь, 1997. 424 с.
8. Гриняк А. Особливості розмежування договорів підряду та договорів із надання послуг. *Підприємництво, господарство і право*. 2012, № 4. С. 18–20.
9. Голіна О. В. Договори про надання послуг у сфері господарювання: монографія. Харків: Право, 2019. 200 с.